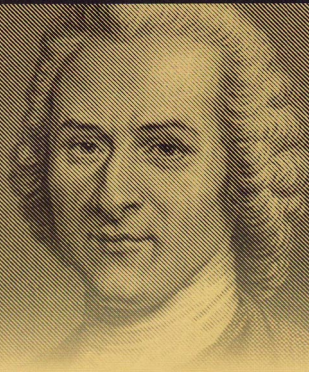

JEAN-JACQUES

ROUSSEAU

O pôvode a príčinách
nerovnosti medzi ľuďmi

VYDAVATELSTVO
SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATEĽOV

Edícia svetových mysliteľov

Translation © Vladimíra Komorovská 2010

Prologue © Vladimíra Komorovská 2010

Cover design © Dušan Babjak 2010

Slovak edition © Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, spol. s r. o.,
Bratislava

e-mail: vsss@stonline.sk

<http://www.vsss.sk>

Realizované s finančnou podporou
Ministerstva kultúry SR

VYDAVATELSTVO
SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATEĽOV, spol. s r. o.

Jean-Jacques Rousseau: O pôvode a príčinách nerovnosti medzi ľuďmi
Z francúzskeho originálu *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité
parmi les hommes*, ktorý vyšiel v nakladateľstve Librairie de la Bibliothèque
Nationale Paris v roku 1872,
preložila a predslov napísala Vladimíra Komorovská

Zodpovedná redaktorka Viera Švenková
Obálka Dušan Babjak
Sadzba a tlač ETERNA Press, s. r. o.
Prvé slovenské vydanie
Printed in Slovakia

ISBN 978-80-8061-429-4

JEAN-JACQUES ROUSSEAU
O PÔVODE A PRÍČINÁCH NEROVNOSTI
MEDZI LUĎMI

JEAN-JACQUES
ROUSSEAU

O pôvode a príčinách
nerovnosti medzi ľuďmi

Z francúzštiny preložila
VLADIMÍRA KOMOROVSKÁ

VYDAVATELSTVO
SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATEĽOV

Život medzi spoločnosťou a ústraním

Jean-Jacques Rousseau sa narodil 28. júna 1712 v Ženeve. Jeho matka Suzanne Bernardová, pastorova dcéra, skonala pri pôrode. Spočiatku ho vychovával otec Isaac Rousseau, ženevský hodinár, ktorý s ním čítal romány i Plutarchove *Životopisy slávnych Grékov a Rimanov*; ako sedemročný chlapec prečítal celú rodinnú knižnicu. Keď otca po konflikte s istým francúzskym dôstojníkom vyhostili zo Ženevy, zveril Jeana Jacqua ako desaťročného na výchovu vzdelanému pastorovi Lambercierovi na vidiek, kde obklopený nádhernou prírodou medzi prostými vidiečanmi prežil vari najšťastnejšie obdobie svojho detstva. Nikdy nebol žiakom nijakej verejnej školy. Každodenná jednotvárnosť, ktorú zakúsil ako učen u večne nespokojného pisára a vzápätí u neotesaného a bezohľadného rytca, v ňom vzbudila odpor k prostrediu, v nedeľu rád unikal do sveta prírody, neraz sa utiahol do samoty, kde si čítal alebo rojčil, kým ho nepredvídané okolnosti v marci 1728 ako šestnásťročného neprinútili opustiť Ženevu.

Na potulkách sa Rousseau stretol s katolíckym farárom Pontverrom, ktorý sa ho usiloval „obrátiť na pravú vieru“ a poslal do Annecy s odporúčajúcim listom k Louise Eleonore de Warens. Pôvabná, o dvanásť rokov staršia madame de Warens naňho urobila nezabudnuteľný dojem, zapísala ho do hudobnej školy pri chráme v Annecy, kde sa oboznámil s umením harmónie, teórie i kompozície a snažil sa preniknúť do tajov hudby. Zakrátko odišiel do kláštora v Turíne, kde sa mala zavŕšiť jeho prevýchova na rímskokatolícku vieru. Istý čas sa potuloval po francúzskom vidieku, materiálne ťažkosti ho však prinútili prijať prácu pisára u grófkky de Vercellis. Po návrate do Annecy sa opäť stretol s madame de Warens, študoval v katolíckom seminári a spieval v kostole na chóre. Neskôr absolvoval ďalšie cesty a po rozmanitých dobrodružstvách sa v roku 1736 usadil v Charmettes pri bráne Chambéry s madame de Warens, s kto-

rou žil priam v dokonalej zhode; veľa čítal a dopĺňal si vzdelanie. Pôsobil aj ako vychovávateľ u Mablyovcov v Lyone, kým naposledy nepobudol u madame de Warens a na prahu tridsiatky v roku 1741 sa neobjavil v Paríži.

Na pôde parížskej Akadémie vied vystúpil s *Rozpravou o modernej hudbe* (Dissertation sur la musique moderne), v ktorej navrhoval nové hudobné značky, no napokon ju odmietli oficiálne prijať, hoci vyvolala obdiv. V Paríži nadviazal kontakt s umelcami, spisovateľmi a vedcami, najmä s Diderotom a d'Alembertom, ktorí v tom čase pripravovali do tlače Veľký náučný slovník – Encyklopédiu. Priateľ abbé Castel ho v roku 1743 odporučil na miesto tajomníka francúzskeho veľvyslanca v Benátkach, ale v šľachtických službách dlho neostal. Po návrate do Paríža skomponoval operu *Galantné múzy* (Les Muses Galantes), ktorú sa mu vďaka kardinálovi de Richelieu podarilo uviesť v parížskej Opere. V tom čase sa zoznámil s práčkou Thérèse Le Vasseurovou, ktorá sa stala jeho celoživotnou družkou. Keď mu v roku 1746 porodila dieťa, umiestnil ho aj s nasledujúcimi štyrmi potomkami do štátneho nálezinca. Po dobrodružnej mladosti nastal v Rousseauovom živote osudový zvrät. K prvému spisu *Rozprava o vedách a umeniach* (Discours sur les sciences et les arts) ho podnietila otázka dijonskej Akadémie, ktorú si náhodou všimol v denníku *Mercure*. Spomínaným dielom, v ktorom jasne a širšie formuluje svoje filozofické závery, čo rozpútali búrlivú diskusiu, si v roku 1750, teda vo veku tridsaťosem rokov získal meno vo francúzskej spoločnosti.

Jean-Jacques Rousseau sa pustil do realizácie tzv. morálnej reformy; na ceste k pokroku sa odvrátil nielen od vtedajšej spoločnosti predrevolučnej buržoázie, no aj od vied i umení, čo človeku zakladajú putá a potláčajú v ňom pocit slobody. Svoj postoj podrobnejšie vysvetlil v roku 1752 v predslove k divadelnej komédii *Narcis*. Vo filozofickom diele *Rozprava o pôvode a príčinách nerovnosti medzi ľuďmi* (Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes) rozviedol teoretické základy svojej reformy, pokúšal sa v sebe vzkriesiť pri-

rodzenosť a rozhodol sa žiť v súlade s prírodou, v ktorej videl zdroj ľudského šťastia a spokojnosti. Skôr než sa utiahol na vidiek, navzdory priateľstvu s vtedajšími pokrokovými mysliteľmi a prívržencami zo šľachtických kruhov, vrátil sa do republikánskej Ženevy a konvertoval na kalvínsku vieru, aby nestratil ženevské občianstvo. V apríli 1756 prijal pozvanie madame d'Épinay a odsťahoval sa do domčeka zodpovedajúceho jeho ideálnym predstavám, do Pustovne (l'Ermitage) vedľa jej zámku Chevrettes pri Montmorency, kde sa ako štyridsaťpäťročný zamiloval do jej neprístupnej švagrinej madame d'Houdedot. Po definitívnej roztržke s madame d'Épinay sa vyostri aj jeho rozpory s parížskymi encyklopedistami. V kritickej situácii mu ponúkol pohostinstvo gróf de Luxembourg; Rousseau teda istý čas pobudol v Montmorency v jeho dome uprostred záhrady, kde napísal tri veľké diela – lúboštný román v listoch *Júlia alebo Nová Heloisa* (Julie ou la Nouvelle Héloïse, 1761), pedagogický román *Emil alebo O výchove* (Émile ou De l'Éducation) a filozofický spis *O spoločenskej zmluve alebo Zásady štátneho práva* (Du Contrat social ou Principes du droit politique), ktoré vyšli v roku 1762. *Nová Heloisa*, ktorá sa stala obľúbeným titulom v meštianskych i šľachtických salónoch, ho preslávila, kým *Emila*, v ktorom zaútočil na cirkevnú, najmä jezuitskú výchovu, parížsky parlament zavrhol a vydal naňho zatykač.

Po desiatich rokoch usilovnej práce musel Rousseau opustiť Francúzsko a v júni 1762 sa rozhodol vrátiť do rodného Švajčiarska; zamýšľal sa usadiť na území bernského kantonu v Yverdune. Medzitým však ženevská rada zmenila postoj k päťdesiatročnému autorovi, pod tlakom protestantských pastorov ho verejne odsúdila a spálila knihu *Emil*. Prenasledovaný Rousseau sa utiahol do Môtiers v grófstve Neuchâtel, kde mu madame Boy de la Tour dala k dispozícii svoj dom. V tom období vydal parížsky arcibiskup Christophe de Beaumont pastiersky list proti *Emilovi*. Rousseau naň odpovedal otvoreným listom, v ktorom sa zasadil za náboženskú slobodu a proti cirkevnému dogmatizmu. Rada mesta Ženeva vydala spis generálneho prokurátora, ostro útočiaci na autora *Emila* a na jeho názory

v spise *O spoločenskej zmluve*, na ktorý zareagoval *Listami z hôr* (Lettres écrites de la montagne) proti ženevským pastorm. Odchod neuchâtelského guvernéra lorda Keitha a štvavý postoj miestneho duchovenstva ho znovu prinútili putovať z miesta na miesto. V Strasbourgu sa zoznámil s anglickým filozofom Davidom Humom, ktorý ho pozval do Anglicka. Začiatkom roku 1766 sa teda usadil v Staffordskom grófstve, odkiaľ sa v máji 1767 po roztržke s Humom, ktorého obvinil zo spoluúčasti na komplete, čo proti nemu zosnovali, vrátil do Francúzska. Začal pracovať na svojich pamätiach, čo vyšli pod názvom *Vyznania* (Confessions), bez ohľadu na stále sa zhoršujúcu paranoju, ktorou začal trpieť už v Anglicku; neskôr odišiel do Lyonu, v roku 1768 sa ako päťdesiatšesťročný oženil v Bourgoine s Thérèse Le Vasseurovou.

Posledné roky 1770 – 1778 strávil v Paríži v relatívnom pokoji. V roku 1771 napísal *Úvahu o poľskej ústave* (Considérations sur le gouvernement de Pologne), ktorú zredigoval na žiadosť grófa Wielhorského, a *Listy o korzickom zákonodárstve* (Lettres sur la législation de la Corse). Rukopis *Dialógy, Rousseau sudcom Jeana-Jacqua* (Les Dialogues, Rousseau juge de Jean-Jacques) položil na hlavný oltár v Notre-Dame. Okolo roku 1776 začal písať dielo, ktorým hodlal zavrieť sériu autobiografických prác *Potulky snívajúceho samotára* (Les rêveries d'un promeneur solitaire), no nepodarilo sa mu ho dokončiť. V máji 1778 sa utiahol na panstvo markíza Girardina v Ermenonville, kde druhého júla 1778 náhle dodýchal vo veku šesťdesiatšesť rokov.

Jean-Jacques Rousseau sa dostal do povedomia širšej verejnosti po búrlivej polemike, ktorú vyvolal už prvým spisom *Rozprava o vedách a umeniach*. Vznikol na podnet dijonskej Akadémie, ktorá vypísala súťaž o najlepšiu prácu na tému „*Prispel pokrok vied a umení ku skaze alebo k očiste morálky?*“ a naozaj mu udelila prvú cenu, hoci na danú otázku odpovedal záporne. Rovnako sa odhodlal pripraviť originálnu prácu aj na ďalšiu tému „*V čom spočíva pôvod nerovnosti medzi ľuďmi? A pripúšťajú ju prírodné zákony?*“, najmä keď sa nad ňou už dlhšie zamýšľal, medziiným aj v novembri 1753 v lone lesa Saint-Ger-

main. Nepredpokladal, že ju porota ocení, lebo ako sám napísal vo *Vyznaniach*, „výtvorom tohto druhu sa neudeľujú akademické ceny“. Venoval ju širokej verejnosti, „ľudskému rodu“, vyšla v apríli 1755 v Amsterdame zásluhou jeho priateľa kníhkupca Marca Michela Reya, ktorý ju uviedol aj na parížsky knižný trh.

V *Rozprave o vedách a umeniach* zdôraznil, že „morálka všetkých národov upadá úmerne s rastúcim záujmom o štúdium literatúry“ a cnosť ustupuje pred samolúbosťou; horlil proti mravnému úpadku a zároveň sa usiloval odhaliť jeho príčiny akcentujúc, že touto nerestou trpí najmä človek, čo sa nevie ovládať. V ľudskej prirodzenosti sa skrýva dobro; zlo priamo vyviera z nerovnosti, do človeka ho zasiala spoločnosť.

Rousseauova kritika morálneho úpadku nadobudla v *Rozprave o pôvode a príčinách nerovnosti medzi ľuďmi* politický ráz, lebo „kto by chcel oddeliť morálku od politiky, nikdy nepochopí ani jedno, ani druhé“. V roku 1743, keď pracoval na francúzskej ambasáde v Benátkach, musel vziať na vedomie, že „všetko je úzko späté s politikou“, a pustil sa do spisu *Politické inštitúcie* (*Les Institutions politiques*). Okrem diel klasikov študoval filozofické spisy Platóna, Aristotela, Machiavelliho, Spinozu a Montesquieua, podrobne sa oboznámil s traktátmi stúpencom prirodzenoprávneho učenia, najmä holandského právnika Huga Grotia (*Huigha de Groot*), autora známeho spisu *O práve vojnovom a mierovom* (*De Iure belli ac Pacis libri*), i nemeckého historika a právnika Samuela von Pufendorf, autora *O práve prirodzenom a ľudskom* (*De Iure Naturae et Gentium libri*), na ktorých sa často odvoláva v *Rozprave o pôvode a príčinách nerovnosti medzi ľuďmi*. Spomínané traktáty, ktoré vyvracajú teóriu Božieho zákona, preložil v liberálnejšom zmysle francúzsky protestant Jean Barbeyrac, kým ženevský právnik Jean-Jacques Burlamaqui spopularizoval doktrínu prirodzeného práva. Rousseau sa s rastúcim záujmom utiekal k dielu anglického materialistického filozofa Thomasa Hobbesa, ktorý vychádzal z hypotézy prirodzeného stavu, prirodzeného práva a prirodzeného zákona (*rozpravy O telese, O človeku, O občianovi*) a obha-

joval absolútnu moc; za najlepšiu štátnu formu považoval absolutistickú monarchiu (*Leviathan*). Okrem spomínaných autorov často citoval v *Rozprave* aj anglického filozofa Johna Locka, ktorý svojou sociálno-politickou prácou *Dve rozpravy o vláde* inšpiroval všetkých encyklopedistov k boju proti despotizmu a za posvätný charakter vlastníckeho práva.

V prvej časti *Rozpravy* opisuje prirodzený stav, v ktorom sa človek nachádzal ešte pred vznikom spoločnosti. K danej hypotéze sa filozofi uchýľovali s cieľom objasniť pôvod a následne vznik spoločnosti a štátu. Jean-Jacques Rousseau však nechápal funkciu prirodzeného stavu v súlade so svojimi predchodcami. Z hľadiska prívržencov prirodzenoprávneho učenia, predovšetkým Pufendorfa, sú si ľudia rovní v prirodzenom stave. Nijaký človek nie je obdarený mocou nad ostatnými, politická moc nevychádza z prirodzenosti, odráža spoločenské konvencie, vyplýva zo „zmluvy“, ktorou ľudia, či už dobrovoľne, alebo násilu prenášajú časť svojej nezávislosti na vyvolencov. Škola prirodzeného práva vyvracia doktrínu Božieho zákona „Niet nijakej moci, čo by nepochádzala od Boha“ (*Epištola svätého Pavla*), ktorá pripisuje všetku moc Bohu, a Rousseau prevzal jej učenie.

Samuel von Pufendorf hlásal, že príroda obdarila ľudí rozumom, že sa zámerne spájali a dobrovoľne sa usilovali vymaniť z takého nevyhovujúceho a neludského stavu. John Locke tvrdil, že spoločnosť dokáže človeku zaručiť v rámci prirodzeného stavu určité práva, napríklad vlastnícke právo. Pufendorf svojím chápaním prirodzeného stavu protirečil Hobbesovým tézam o ľudskej racionalite a spoločenskej náklonnosti, vyzdvihoval predovšetkým nenásytnosť a povýšenosť, čo vedie k rivalite medzi ľuďmi. Tak sa vlastne zrodila „prirodzená vojna všetkých proti všetkým“. Zo strachu pred smrťou, vyplývajúceho z permanentného vojnového stavu, ľudia vzájomne uzatvárali zmluvy v prospech vyvolencov a vkladali im do rúk absolútnu moc, lebo niet takého akceptanta, čo by na seba neprevzal nijaké záväzky.

Jean-Jacques Rousseau odmietol obe koncepcie prirodzené-

ho stavu. Jeho prirodzený človek neinklinuje k spoločnosti, neprekypuje rozumom ani sa nedáva unášať egoizmom. Všetky tieto vlastnosti sa vynárajú na povrch až v spoločnosti. Podľa jeho názoru Pufendorf a Thomas Hobbes podľahli „retrospektívnej ilúzii“, keď „preniesli do prírodného stavu idey, čo sa zrodili až v spoločnosti“. Obaja sa dopustili kardinálneho omylu, keď tvrdili, že prirodzený stav nevyhnutne vedie k zriadeniu spoločnosti.

Už v prvej časti sa naliehavo odvoláva na zívajúcu priepasť medzi prirodzeným a spoločenským stavom. Prirodzený človek nedisponuje vlastnosťami spoločenského človeka a nič ho nenúti, aby sa zbavoval stavu šťastia a rovnováhy, ktorý si vystačí sám, v nezmenenej podobe bez zbytočných ťažkostí. Prirodzený stav nemusí zákonite vyústiť do spoločenského, lebo sa nezakladá na historickej existencii, ten „už nejestvujúci stav azda ani nejestvoval, a pravdepodobne už ani nikdy jestvovať nebude“. Jeho predchodcovia ho pokladali za reálne existujúci, aspoň v niekdajšej necivilizovanej spoločnosti, ktorú uvádzali ako typický príklad.

Akú funkciu teda Rousseau pripisoval prirodzenému stavu, keď nevedol k vzniku civilizovanej spoločnosti? Svoju hypotézu prirovnával k fyzikálnemu zákonu, schopnému objasniť podstatu vecí. Z jeho zorného uhla sa všetko odvíja od komparácie; prirodzený stav odkazuje na referencie, na porovnávací pól, ktorý umožňuje poznať spoločenský stav. Francúzsky prírodovedec Georges Louis Leclerc de Buffon zdôrazňoval, že v tomto poznávacom procese zohráva dôležitú úlohu živočíšna ríša. Prirodzený stav možno chápať ako kritérium, ktoré umožňuje zhodnotiť stupeň vzdialenosti spoločenského človeka vo vzťahu k hypotetickému pôvodu. Rovnako umožňuje z morálneho hľadiska posúdiť mravný úpadok spoločenského človeka.

Pri opise prirodzeného stavu Jean-Jacques Rousseau teda nevychádzal zo zaužívaného chápania spoločenského človeka, nedal sa zmiestniť retrospektívnou ilúziou, odmietal „analytickú“ a regresívnu metódu, ktorá zahŕňa progresívnu odcudzenosť. Postavil sa zoči-voči človeku spätému s prírodou, o ktorom hľ-

bal, ponoril sa do vlastného vnútra a doloval zo seba zvyšky prvotnej prirodzenosti, čo v ňom driemali. S týmto úmyslom sa utiahol aj do lesa Saint-Germain, hľadal v ňom symbolický únik, posledné útočisko primitívneho človeka pred civilizáciou, kultúrnosťou a nerovnosťou.

Výsledkom jeho meditácie sa stal človek v prirodzenom stave bez akýchkoľvek charakteristických črt, ktoré sa mu zvyčajne pripisujú, nezávislý a záhalčivý samotár obdarený zmyslami zodpovedajúcimi jeho potrebám, ktorý si ani neuvedomuje, že je človek. Je to „dômyselne organizovaný živočích“, jeho prirodzenosť nezahŕňa jazyk ani rozum, rodinu ani spoločnosť, prácu ani majetok, ba ani morálku, všetko získal až neskôr v procese prechodu k civilizácii. Človek v prirodzenom stave paradoxne nezaznamenal vyšší stupeň v živočíšnej ríši, od zvierat sa líšil nanajvýš svojou bezvýznamnosťou a nedostatočnou rozhodnosťou. Nedisponoval nijakou typickou vlastnosťou, len schopnosťou sa zdokonaľovať a jedine tak ich všetky postupne nadobudol. Rousseau vychádzal z tejto schopnosti a ďalších dvoch pozitívnych črt prirodzeného človeka – sebazáchovy a solidarity – a zrekonštruoval vývoj človeka pomocou syntetickej a genetickej metódy. A posteriori však potvrdil, že túto abstraktnú úvahu mohol rozvinúť aj vďaka dokumentačnému materiálu spočívajúcemu na vedeckých základoch a Buffonovmu *Prírodopisu* ako jeho hlavného zdroja a že na primitívneho človeka aplikoval všetky vlastnosti, ktoré Buffon pripisoval zvieratám. Veľkú úlohu v *Rozprave* zohrávajú aj cestopisy napriek pokrívavajúcej kultúrnej úrovni, ktorú Rousseau vyčítal cestovateľom. Aj keď divocha nemožno stotožňovať s primitívnym človekom, treba ho prinajmenej spoznať, lebo je logicky a chronologicky užšie spätý s prírodou ako civilizácia. Klasické opisy pôvodu ľudstva mu zas vnukli inšpiráciu, aby sa vôbec zamyslel nad danou problematikou.

Precízny opis človeka v prírode sa mu vnucoval ako fakt, kým spoločenského človeka, s ktorým sa dôverne zoznámil, vnímal ako druhoradú skutočnosť. V spise *O spoločenskej zmluve* sa ešte nepokúšal hľadať súvislosť medzi nimi: „Človek sa naro-

dil slobodný a všade ho spútali okovami... Ako došlo k tej zmene? Nevieť. “ Za hlavný cieľ *Rozpravy* si však stanovil vymedziť podmienky tohto prechodu, označiť okamih, keď sa začína objavovať nerovnosť, poroba, zlo; ako spojivo medzi oboma protirečivými skutočnosťami, medzi prirodzeným a spoločenským stavom ponúka rozmanité a „najpravdepodobnejšie domnienky“, ktoré možno považovať za základ historickej sociológie.

Človek síce dokáže zdokonaľovať svoju prirodzenosť, ale necítiť potrebu sa meniť, kým sa nezmenia okolnosti; nedisponuje principiálnym impulzom vnútornej premeny. Zásadným etapám vývinu človeka, jeho prechodu z prirodzeného do spoločenského stavu v dôsledku zmien vonkajších okolností sa Rousseau venuje v úvode druhej časti *Rozpravy*. Zdôrazňuje, že jazyk sa vyvíjal následkom „ničivých povodní alebo zemetrasení“, „veľkej revolúcie“, delby práce a snúbil sa s nerovnosťou, „zvláštnou súhrou okolností po výbuchu sopky chrliacej tekutú železnú rudu“, ktorá prispela k objavu metalurgie. Zdá sa teda, že človek sa vzdialil od prírody čírou náhodou, že pôvod spoločenskej nerovnosti korení v „nešťastnej náhode“. Závislosť človeka od prostredia, v ktorom žije, zahŕňa pojem zdokonaliteľnosti, keďže zmeny tohto prostredia tvoria základ ľudskej prirodzenosti. V tomto zmysle Rousseau označuje pokrok ľudstva za „nevyhnutný“. Nerovnosť sa javí ako dôsledok postupnosti vývoja v rámci samotného prirodzeného stavu, ktorý sa podriaďuje histórii. Objav metalurgie a rozvoj poľnohospodárstva podnietili delbu práce a majetku, z čoho vyviera nerovnosť. Z danej situácie vyplýva aj vojnový stav, ktorý predstavuje krajnú hranicu prirodzeného stavu, a nie „primitívny prirodzený stav“, ako tvrdil Thomas Hobbes. Vojnový stav si vyžiadal inštitucionalizáciu spoločnosti a legalizáciu platných zákonov v súlade s asociačnou dohodou, ktorá sa upravuje v prospech majetných.

Jean-Jacques Rousseau sa neuspokojil s historickými súvislosťami, dôkladne skúmal právoplatnosť spomínanej dohody. Jednoznačne odmietol inverznú metódu, čo ukazuje „tyranov v priaznivejšom svetle“, i Grotiove úsudky ospravedlňujúce dané pomery, ktoré nemusia nevyhnutne zodpovedať potenci-

álnym, teda uskutočniteľným pomerom, lebo pôvod nemožno zamieňať s príčinou. V závere *Rozpravy* dosahuje jeho kritika existujúceho stavu vrchol, čo sa odráža aj v ostrejších slovách.

Proti dohode medzi majetníkmi, ktorá položila základy spoločnosti, Rousseau stavia „pravú zmluvu“, schopnú zaručiť právoplatnú inštitucionalizáciu. Evidentne na ňu poukazuje návrhom *Spoločenskej zmluvy*, hoci svoju doktrínu v *Rozprave* obšírnejšie nerozpracoval, aspoň nie v pozitívnom smere. Podrobuje však kritike autorov, ktorí vidia pôvod zvrchovanej moci v dobyvačnom práve (Pufendorf), v násilí a lesti (Hobbes) či v otcovskej autorite (André Michel Ramsay). Spomínaní autori uplatňujú „retrospektívnu ilúziu“, to znamená, že vychádzajú z pojmu spoločenský človek, ktorý padol do otroctva, pričom si neuvedomujú, že sloboda je pre človeka taká nevyhnutná ako život, a tak ako sa individuum nemôže zriecť slobody, nemôže sa ani národ zriecť suverenity. Štátna moc vychádza z ľudu, ktorý musí priamo uplatňovať svoju nezávislosť, ako vyplýva aj zo *Spoločenskej zmluvy*.

Rozprava sa v rámci tejto témy pridrižiava tradičnej teórie dvojakej zmluvy; samotný národ sa formuje na základe asociatívnej dohody, potom prenesie časť svojej právomoci na iného jednotlivca alebo skupinu, s ktorou za určitých podmienok uzavrie dobrovoľnú zmluvu. Zvrchovaný vládca musí zabezpečiť všeobecné dobro pre národ a rešpektovať „základné zákony“. Zákonitým dôsledkom rozdelenia neobmedzenej moci sa stávajú čoraz častejšie konflikty a rozbroje medzi národom a suverénnym vládcom z čirej absencie akejkoľvek vyššej (súdnej) inštalácie, čo by posúdila, v ktorom bode sa porušila zmluva. Rousseau neustrácal zo zreteľa podobné ťažkosti; aj v *Rozprave* kladie v prvom rade dôraz na povinnosti vládarov ako na „administrátorov“ zaviazaných ľudu. „Všetky odvážne myšlienky zahrnuté v spise *O spoločenskej zmluve* som načrtol už v *Rozprave o pôvode a príčinách nerovnosti medzi ľuďmi*,“ uviedol vo *Vyznaniach*.

Rousseau v *Rozprave* priamo uvádza, že suverén a národ musia tvoriť „jeden a ten istý subjekt“. Rovnako otvorene odmieta

existujúci spoločenský poriadok založený na nerovnosti, neporiadku a nerestiach, ktoré vyúsťujú do despotizmu a vojnového stavu, čo zachytávajú „hypotetické dejiny vlád“. Nenavrhuje však konkrétny spôsob úniku pred nevyhovujúcim zriadením ani eventúálnu príležitosť nastoliť spravodlivý spoločenský poriadok. Nespúšťa zo zreteľa, že spätný návrat k prírode, do prirodzeného stavu neprichádza do úvahy, lebo nemožno „žiť v lese medzi medveďmi“. Rysuje sa mu jediná eventúálnosť – zlepšiť spoločenský stav, ktorý sa už nedá zvrátiť. Prostredníctvom „pravej zmluvy“ možno dosiahnuť ekvivalent prirodzeného poriadku, rešpekt k zákonom nahrádzajúcim závislosť od vecí, ale len za určitých podmienok; zlo sa dá napraviť „zdokonaleným umením“ prameniacim z prírody. Rousseau mal však predovšetkým na mysli rodnú vlasť a podobné malé štáty; svoju prácu venoval Ženeve, kde sa jeho zámery dali uskutočniť, lebo sa nevelmi vzdialila od prírodného stavu. Usiloval sa zastaviť prehlbujúcu sa nerovnosť a „uchovať“ šťastie v nebezpečenstve.

Rousseau obhajoval ideál nastoleného poriadku, prípadne návrat k prekonanému spoločenskému poriadku. Na jednej strane poukázal na úlohu, ktorú zohráva majetok vo vývoji nerovnosti, na druhej strane nespochybňoval „posvätné právo“ na jeho vlastníctvo. Odtiaľ pochádzal jeho návrh na návrat do prekonaného ekonomického štádia vtedajších čias, k remeselníckej či poľnohospodárskej malovýrobe, ktorú vnímal ako „samostatný obchod“, zastával teda odlišný názor na otázku pokroku, najmä hospodárskeho a spoločenského, v porovnaní s inými filozofmi, zasadzoval sa za záujmy maloburžoázie obávajúcej sa veľkopriemyslu, ktorý velebili encyklopedisti. *„Nemožno vylíčiť pochmúrnejšími farbami ohavnosti ľudskej spoločnosti, ktorými sa tak utešujeme vo svojej nevedomosti a slabosti. Jakživ nik nevládol toľko ducha do úsilia opäť nás vrhnúť na úroveň zvierat; keď som si prečítal Vaše dielo, dostal som chuť chodiť štvornožky. Za vyše šesťdesiat rokov som si však odvykol od takej chôdze, a, žiaľ, cítim, že sa k nej nevládzem vrátiť, ponechávam teda tento prirodzený postoj ľuďom hodnejším od nás dvoch,“* napísal Voltai-

re v auguste 1755 Rousseauovi. „Keď som Vám posielal náčrt svojich pochmúrnych myšlienok, považoval som si za povinnosť vzdať Vám úctu, čo Vám prináleží ako nášmu nestorovi, a nie Vám doručiť dar, čo by Vás bol hoden. Zdieľam vďačnosť svojich spoluobčanov a dúfam, že ešte vzrastie, keď budú môcť využiť rady, čo im láskavo poskytnete vzhľadom na úctu, čo prechováate k mojej vlasti. Vylíchte pestrými farbami ústranie, kam ste sa utiahli, osviette národ hoden našich ponaučení, naučte nás lipnúť na mocnej slobode, ktorú ste tak nádherne opísali, medzi múrmi... Veď viete, že nehorím túžbou preniesť nás do pôvodného stavu... Podľa Vášho názoru, pane, by ten návrat bol zázrakom, veľkým a škodlivým, čo prináleží vykonať iba Bohu podľa diablovej vôle. Nepokúšajte sa teda chodiť štvornožky, nepodarilo by sa Vám to o nič lepšie ako komukoľvek inému na svete. Pripevne nás držíte na oboch nohách, aby ste mohli narušiť vlastnú stabilitu...“ odpísal Rousseau v septembri 1755 Voltairovi.

Jean-Jacques Rousseau nehlásal revolučné myšlienky, napokon, nikdy sa nezamýšľal nad možnosťami realizácie ideálu, čo tak dôsledne propagoval, uspokojil sa s ideami prezentovanými širokej verejnosti a námietkami proti existujúcemu poriadku. Nikde nenaznačil potenciálnu súvislosť medzi historickou a právnou usporiadanosťou, zameral sa skôr na ich neprekonateľné rozdiely. Striktne ich oddeľoval a „odmietal akýkoľvek kompromis“, čo svedčilo jednak o jeho veľkosti, jednak o jeho hraniciach, ako napísal v januári 1865 Karl Marx v liste Schweitzerovi. „Akiste nebudem zveličovať, keď poviem, že pred Kantom nik nepochopil Rousseauovo myslenie... Kant musel odhaliť, čo sa skrýva za jeho myšlienkami... Rousseau potreboval Kanta, aby si ex parte post obhájil status filozofa... Rousseau bol vzbúrencom, nie však revolucionárom, ani ním nechcel byť, tak ako reformátorom... A keďže vždy chcel byť vzbúrencom, všetci revolucionári a všetci reformátori sa mohli odvolávať na jeho meno a presvedčene kráčať pod jeho zástavou... Rousseau ostáva vzbúrencom v politickom zmysle slova, ostáva človekom s morálnymi zásadami, čo zavrhuje záväzky voči svetu, v ktorom žije, vrátane záväzku pretvoriť svet,“ uvádza Éric Weil v eseji J.-J. Rous-

seau a jeho politika, uverejnenej v roku 1952 v zborníku *Essais et conférences*. Až do samého konca ostal „ušľachtilou dušou“, aby si obhájil vlastnú subjektivitu, aj keď na každom kroku pociťoval medzi prirodzenou dobrotou človeka a reálne existujúcim zlom zívajúcu priepasť.

Rousseau nepretendoval na titul zakladateľa etnológie, a jednako položil základy dejín ľudskej civilizácie. „*Najskôr prakticky, keď napísal, Rozpravu o pôvode a príčinách nerovnosti medzi ľuďmi*“, ktorú možno označiť za prvý traktát z oblasti všeobecnej etnológie, kde nastoľuje problematiku vzťahov medzi prírodou a kultúrou, a neskôr teoreticky, keďže jasne a s obdivuhodnou koncíznosťou rozlišuje vlastný predmet etnológie od predmetov mravnosti a histórie...“ zdôrazňuje Claude Lévi-Strauss v stati *Jean-Jacques Rousseau, zakladateľ vedy o človeku*, publikovanej v roku 1962 v zborníku *Anthropologie structurale deux*. „*Rousseau zaviedol metodologické pravidlá etnológie, vďaka ktorým preklenul dvojaký paradox – na jednej strane odporúčal výskum obyvateľov najvzdialenejších končín a súčasne sa venoval predovšetkým štúdiu osobitostí najbližšieho človeka, teda seba samého, lebo nezlomná vôľa identifikácie ľudí v celom jeho diele kráča ruka v ruke s tvrdošijným zavrňovaním sebaidentifikácie. Tieto vzájomne si odporujúce protiklady, ktoré sa zlievajú do jednej recipročnej implikácie, totiž musí nepretržite v určitom okamihu prekonávať každý etnológ*“, dokladá Lévi-Strauss v precízne sformulovanom stanovisku.

Rousseau zanechal svojim nástupcom nezanedbateľné duchovné bohatstvo. Otázne ostáva, ktorú časť z jeho dvojakého dedičstva, tvoriaceho najpresvedčivejší dôkaz o jeho veľkosti a pozoruhodnej filozofickej hĺbavosti, uprednostní naša epocha a aký vzťah si k nemu vytvorí...

Vladimíra Komorovská